

ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. М. БЕХТЕРЄВА

У статті автор на основі ретельного вивчення й аналізу психолого-педагогічної спадщини визначного ученого, психолога й педагога В. М. Бехтерева дав визначення сутності поняття «особистість», розкрив підходи до становлення й розвитку особистості дитини, виокремив умови та чинники, що впливають на особистість, а також схарактеризував роль виховання у формуванні дитячої особистості.

Ключові слова: особистість, дитина, чинники впливу, соціальна сфера, виховання дитини.

В статье автор на основе тщательного изучения и анализа психолого-педагогического наследия выдающегося ученого, психолога и педагога В. М. Бехтерева дал определение сущности понятия «личность», раскрыл подходы к становлению и развитию личности ребенка, выделил условия и факторы, влияющие на личность, а также охарактеризовал роль воспитания в формировании детской личности.

Ключевые слова: личность, ребенок, факторы влияния, социальная сфера, воспитание ребенка.

The article, based on careful study and analysis of psychological and educational heritage of outstanding scientist psychologist and teacher of V. M. Bekhterev defined the essence of the concept of "personality", revealed the approaches to the formation and development of a child, singled out the conditions and factors that influence personality and also noted the role of education in shaping children's personality.

Key words: personality, child, factors of influence, the social sphere, education of the child.

Постановка проблеми. Система освіти будь-якої держави потребує постійного реформування, бо зміни у соціально-політичному й економічному житті, безперервний розвиток інформаційного простору вимагають підготовки висококваліфікованих спеціалістів з високими моральними якостями. Соціальні зміни у свою чергу призводять до змін і в навчально-виховному процесі, пошуків шляхів вдосконалення й задоволення потреб сучасного суспільства.

Широко відомо, що основним об'єктом навчально-виховного процесу є дитина з її індивідуальними особливостями й потребами. Проте слід зауважити, що будь-які суспільні зміни ніколи не змінюють об'єкту навчально-виховного процесу. Отже, питання виховання й навчання дитини, формування й корегування її особистості є й завжди залишатимуться найбільш актуальними й загальнозначущими.

Питання розвитку й формування людської особистості були наріжним каменем досліджень провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, педагогів, психологів, філософів.

Мета статті полягає в аналізі психолого-педагогічних поглядів і підходів В. М. Бехтерева до вивчення й виховання особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. В. М. Бехтерев – видатний психолог, педагог, науковий діяч, просвітник, у колі наукових пошуків та інтересів якого знаходились питання комплексного вивчення особистості, особливостей її індивідуального розвитку, спілкування й виховання дітей з психологічними й фізичними відхиленнями.

Необхідно визнати й той факт, що коло наукових інтересів В. М. Бехтерева було досить широким. Проте серед багатьох проблем, над якими працював учений, одне з центральних місць посідала проблема особистості. Так, обираючи собі спеціальність психіатра, В. М. Бехтерев керувався тим, що ця спеціальність «з усіх медичних наук того часу була найбільш пов'язана з суспільством і, крім того, захоплювала питаннями про пізнання особистості, пов'язаними з глибокими філософськими й політичними проблемами» [4, с.10].

Питанням розвитку особистості присвячені такі праці вченого, як: «Особистість й умови її розвитку та здоров'я», «Безсмертя людської особистості як наукова проблема», «Об'єктивне вивчення особистості», «Проблеми розвитку й виховання людини» та деякі інші.

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної спадщини В. М. Бехтерева, дослідник вважав, що визначення поняття особистості пов'язане в науці з великими суперечностями. Про це свідчать різні погляди й думки фахівців, залежно від напрямів дослідження – психологічного або педагогічного. На думку В.М.Бехтерева, під особистістю слід розуміти як об'єднуюче, так і спрямовуюче начало, що керує думками, діями та вчинками людини. У більш загальному вигляді В. М. Бехтерев сформулював наступне визначення: «Особистість з об'єктивної точки зору є не що інше, як самодіяльна особа зі своїм психологічним складом та індивідуальним ставленням до навколишнього світу» [1, с. 16].

Також слід відзначити, що вчений визнавав наявність у людини двох сфер нервово-психічної діяльності, що визначають її активно-самостійне ставлення до оточуючого середовища або власне активність особистості. Отже, можна виділити дві сфери особистості – органічну й соціальну, які послідовно виникають і формуються в процесі життєдіяльності людини.

За переконанням дослідника, спочатку формується органічна сфера, в якій концентрується минулий досвід. Саме ця сфера визначає особистісне ставлення людини до навколишнього середовища. З розвитком суспільного життя особистості, її реакціями на події, що відбуваються навколо, формується соціальна сфера людини, що визначає ставлення особистості саме до суспільного життя. Таким чином, з розвитком соціальної сфери у дитини формується й сфера соціального характеру, що лежить в основі моральних і соціальних відношень між людьми. Саме формування цієї сфери особистості в подальшому «призводить до утворення особистості як самобутньої ... особи у соціальному житті народів» [2, с.393]. Також учений зазначав, що в залежності від ступеня розвитку кожної зі сфер в особистості можуть домінувати егоїзм або альтруїзм.

Варто наголосити і на тому, що між органічною та соціальною сферами, за твердженням В. М. Бехтерева, встановлюється певний розподіл функцій. Органічна сфера особистості є провідною щодо реакцій особистості на зовнішні подразники, що мають відношення до підтримки організму. Соціальна сфера, у свою чергу, пов'язана з керівництвом вищими діями та вчинками, що відповідають за встановлення відношень між особистістю та іншими членами суспільства. При цьому, як зазначав В. М. Бехтерев, «складний процес розвитку соціальної сфери особистості аніскільки не усуває органічну сферу особистості, він тільки її доповнює, хоча й частково придушує, так би мовити, нашаровує на неї нові сполучення, що впливають із вчинків, які відносяться до умов соціального життя» [3, с.394].

Як свідчить аналіз науково-педагогічної спадщини науковця, він важливого значення для формування особистості дитини надавав вивченню індивідуальних особливостей. Так, В. М. Бехтерев, спираючись на органічну й соціальну сфери особистості, розподілив індивідуальні особливості на дві групи. Саме завдяки такому розподілу «усі особистості можуть бути поділені передусім на егоїстів та альтруїстів» [2, с.399].

Також В. М. Бехтерев визнавав можливість ще більш детального визначення типу особистості, спираючись на таку індивідуальну особливість, як темперамент. Відповідно до темпераменту ним були виділені діяльні й пасивні, афективні й розсудливі типи особистостей.

Виходячи з вчення про дві сфери особистості, В. М. Бехтерев у своїх наукових пошуках дослідив широкий спектр умов і чинників, що сприяють або погано впливають на розвиток особистості дитини, призводять до її розвитку або занепаду. Широкий спектр досліджених науковцем чинників, від природних, фізичних, до соціальних, політичних та економічних, дають змогу виокремити певні умови формування особистості дитини.

По-перше, слід відзначити, «помірний клімат», який є більш сприятливим для розвитку особистості, ніж суворий північний або спекотний тропічний клімат. Поряд із кліматичними чинниками, що впливають на умови формування особистості дитини, В. М. Бехтерев підкреслював важливість метеорологічних і географічних умов. Так, він відзначав згубними для становлення молодого особистості ті місцевості, на яких людина змушена витратити багато зусиль на боротьбу з природою. До того ж, слід зауважити, що В. М. Бехтерев, як лікар, відзначав підвищену схильність людей, які живуть у несприятливих умовах, до хвороб, що, у свою чергу, відбивається на фізичному здоров'ї й у подальшому призводить до незадовільного стану особистості.

Другою важливою умовою формування людської особистості вченим визнавалася природа самого організму, тобто спадковість батьків. За глибоким переконанням науковця, саме спадковість визначає антропологічні основи й є підґрунтям розвитку особистості. З приводу цього, В. М. Бехтерев виокремлював расовий фактор. Зауважимо, що сам науковець працював на початку ХХ століття, коли представники білої та жовтої раси вже досягли відносно високого культурного рівня, а представники чорної раси,

звільнившись від колоніального тиску, продемонстрували безперечний особистісний потенціал. Також учений відзначав негативний вплив на формування й розвиток особистості дитини війн, процес завоювання одними народами інших.

Як лікар, В. М. Бехтерев виокремив біологічні чинники, несприятливі для нормального розвитку особистості дитини. Серед них, він детально зупинився на дослідженні несприятливої психологічної спадковості, фізичних недоліків, хворобах матері під час вагітності, алкоголізмі батьків. Зазначені вище чинники призводять до дегенеративного розладу та занепаду особистості дитини.

Серед умов, що впливають на становлення й подальший розвиток особистості дитини В. М. Бехтерев виокремлював групу економічних умов. Несприятливі економічні умови, низький рівень життя, неможливість повноцінного харчування призводять до фізичного послаблення організму, що у свою чергу призводить до зниження розумових сил і тим самим перешкоджає повноцінному розвитку особистості [1, с.149].

Згідно переконань В. М. Бехтерева найбільший вплив на розвиток дитячої особистості має суспільна діяльність людей. Учений відстоював думку про те, що за відсутності суспільної діяльності відсутня й повноцінна особистість. Він неодноразово повторював, що «без суспільної діяльності особистість зупиняється на певному ступені свого розвитку, стаючи більш або менш байдужою до суспільних потреб, вона є пасивним членом суспільства, що втрачає ту самодіяльність, яка служить запорукою нормального розвитку суспільного життя й міцного розвитку державності» [1, с.149]. В. М. Бехтерев стверджував, що відсутність правильно організованої суспільної діяльності призводить до неробства, яке спричиняє зниження розумової працездатності, розумового й тілесного, морального й фізичного виродження.

Саме тому, враховуючи зазначені вище чинники й умови формування й розвитку особистості дитини, В. М. Бехтерев наполягав на необхідності виховання дитини з перших днів життя, бо основні риси майбутньої особистості укорінюються ще у дошкільному віці.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що у статті не можна викласти всіх думок В. М. Бехтерева щодо розвитку особистості. Проте й зазначене вище дає підстави справедливо стверджувати, що його думки не втратили своєї актуальності й сьогодні. Вони з успіхом можуть використовуватись батьками й учителями в процесі виховання підростаючого покоління.

Література:

1. Бехтерев В. М. Психика и жизнь. Избранные труды по психологии личности / В. М. Бехтерев. – СПб. : Алтейя, 1999. – 406 с.
2. Бехтерев В. М. Объективная психология / В. М. Бехтерев. – М. : Наука, 1991. – 480 с.
3. Бехтерев В. М. Избранные труды по социальной психологии / В. М. Бехтерев – Л., 1994. – 456 с.
4. Бехтерев В. М. Автобиография / В. М. Бехтерев. – М. : «Огонек», 1928. – 51 с.